

Expanzia pestovania geneticky modifikovaných rastlín ako prejav globalizácie

Wide spreading of genetically modified crops growing as a manifestation of the globalization

RNDr. Igor Šarmír, PhD,

SPPK, Záhradnícka 21, 811 07 Bratislava, tel. 02 502 17 405, fax: 02 555 64 800, e-mail sarmir@sppk.sk

Napriek finančnej kríze, ktorú spôsobila a ktorá otriasla samotnými základmi existujúcej organizačnej štruktúry vyspelých i menej vyspelých krajín, ako i medzinárodných vzťahov, zostáva neoliberala globalizácia i naďalej rozhodujúcim politicko-ekonomickým rámcom, ktorý predurčuje charakter najdôležitejších ľudských aktivít na planetárnej úrovni. Ukazuje sa, že jej princípy, i tie najkontroverznejšie, majú tak hlboké korene a tak veľmi vyhovujú rozhodujúcim záujmovým skupinám a aktérom globálneho politicko-ekonomického diania, že ich radikálne spochybnenie by si vyžadovalo ešte väčšie otrasy s ešte dramatickejšími spoločenskými dôsledkami než tie, ktoré priniesla súčasná kríza. Dôkazom je skutočnosť, že svalnaté predsavzatia niektorých významných svetových politikov¹ ohľadom obmedzenia nezávislosti finančného sektoru (teda jeho odtrhnutia od reálnej ekonomiky) alebo eradikácie tzv. daňových rajov, ktoré boli témou dňa v čase keď sa ešte nedali úplne odhadnúť dopady krízy, sa postupne rozplývajú dostratena. Preto i z pohľadu kvality a bezpečnosti potravín, ale i agropotravinárstva ako takého, bude i naďalej potrebné zblízka monitorovať a analyzovať niektoré kontroverzné fenomény súvisiace s neoliberálnou globalizáciou medzi ktoré patrí nielen veľkodistribúcia potravín², ale i expanzia ekonomického pestovania geneticky modifikovaných rastlín (GMR).

Nekontrolované a v mnohých prípadoch i vyložene nezákonné³ šírenie pestovania GMR pre komerčné účely na planetárnej úrovni je dôkazom nielen hlbokej spätosti tohto fenoménu s globalizáciou, ale i viacerých kontroverzných a pochybných aspektov tejto poslednej. Umožňuje totiž globálnym aktérom, v tomto prípade niekoľkým nadnárodným spoločnostiam zaoberajúcich sa výrobou a komercializáciou sadív a pesticídov, veľmi rýchlo dostať na celých kontinentoch príslušný biznis pod kontrolu, pričom na dosiahnutie tohto cieľa používajú vo veľkom také „prostriedky“ akými sú klamanie, klientelizmus a korupcia. Dôsledkom je ohrozenie zdravia populácie a ekologickej rovnováhy⁴. Okrem iného, expanzia pestovania GMR poukazuje, že neoliberalna globalizácia hrubým spôsobom ignoruje základné princípy demokracie pretože namiesto toho, aby biotechnologické spoločnosti reagovali na „spoločenský dopyt“, nanucujú spotrebiteľom koncepciu a produkty, ktoré títo v zásade odmietajú⁵. V USA je

¹ napr. francúzsky prezident Nicolas Sarkozy, október 2008

² napr. I. Šarmír „Kvalita a bezpečnosť potravín v kontexte globalizácie“ alebo „Veľkodistribúcia potravín v kontexte globalizácie“

³ napr. do Brazílie a Paraguaja sa GMO sadivá dostali prostredníctvom pašovania z Argentíny v čase, keď v týchto krajinách bolo pestovanie GMO pre komerčné účely zakázané. Plochy vysadené najmä sójou RR boli až dodatočne „legalizované“, keď rozsah výsadiel urobil tento vývoj nezvratným a vlády oboch juhoamerických štátov boli postavené pred hotovú vec.

⁴ Celá kniha Marie-Monique Robin „Svet podľa spoločnosti Monsanto“ je nemilosrdnou obžalobou pochybných až kriminálnych praktík, prostredníctvom ktorých sa táto firma dopracovala k rozprávkovým ziskom a súčasnému postaveniu najvýznamnejšieho výrobcu sadív na svete

⁵ Vo Francúzsku odmieta komerčné pestovanie GMO a GMO potraviny 80% obyvateľov (Apoteker Arnaud, Testart Jacques, „De l'utopie scientifique au péril sanitaire“), a v USA by v prípade povinnosti označovania GMO potravín zo dňa na deň poklesla ich spotreba o 25% (Le Monde selon Monsanto, str. 340)

takto zakázané označovanie GMO potravín, ktorým bol za veľmi pochybných okolností priznaný ešte začiatkom deväťdesiatich rokov princíp tzv. „látkovej ekvivalencie“ (s tradičnými potravinami) a v Európe obrovská väčšina obyvateľov vôbec netuší, že mäso a produkty živočíšnej výroby, ktoré konzumujú, pochádzajú z chovov, kde sa vo veľkom aplikujú krmivá vyrobené na báze GMR. Podľa dostupných informácií je pritom nanajvyš otázne, či sa GMO produkty, či už potraviny alebo krmivá, dajú vôbec považovať za bezpečné a to bez ohľadu na opakované kladné stanoviská orgánov zodpovedných za potravinovú bezpečnosť, či už FDA v USA alebo EFSA v Európe. Verejná diskusia protagonistov a odporcov GMO sa podobá na debatu hluchého s nemým, pričom obhajcovia GMO na niektoré závažné otázky buď nereagujú vôbec alebo ich argumentácia sa položenéj otázky týka iba okrajovo. Obhajcovia GMO obviňujú ich odporcov z demagógie, ale sami sa otvorenej diskusii vyhýbajú a iba v štýle *public relation* opakujú tie isté otrepané frázy. Zámerom tohto príspevku je pripomenúť niektoré otvorené kľúčové odborné otázky a poukázať na mechanizmy umožnené práve neolibérnou globalizáciou, ktoré záujmové biotechnologické spoločnosti využívajú na dosiahnutie svojich cieľov.

Otvorené odborné otázky týkajúce sa planetárnej expanzie ekonomického pestovania GMR

Zásadné odborné otázky sa týkajú bezpečnosti potravín a krmív vyrobených z rastlín vypestovaných zo sadív GMO, ako i sociálnych, environmentálnych a ekonomických aspektov.

Otázky týkajúce sa bezpečnosti potravín a krmív vyrobených z rastlín vypestovaných zo sadív GMO

S potravinovou bezpečnosťou súvisí samotná technika genetickej manipulácie a o úroveň našich poznatkov v oblasti fungovania DNA. Odborníci z pomedzi odporcov ekonomického pestovania GMR⁶ označujú naše poznatky týkajúce sa generovania jednotlivých proteínov v DNA za zárodočné a úplne nedostatočné na to, aby sa dalo tvrdiť, že so zásahom človeka do DNA je spojená akceptovateľná miera rizika (ak sú príslušné produkty určené na spotrebu človekom alebo zvieratami). K tomu sa pridáva i technika „vkladania“ záujmového génu do DNA príjemcu, ktorá je nepresná a záujmový gén môže „pristáť“ hocikde. Môže to mať vážne dôsledky pretože podľa všetkého sa záujmový gén „nevyjadruje“ sám, ale pôsobí v interakcii s génmi, ktoré sú v jeho okolí. Súčasná technika genetickej manipulácie nie sú schopné zabezpečiť, aby sa manipuláciou vykonanou za identických podmienok dosiahol ten istý výsledok a preto je nastolená oprávnená otázka, či je samotný názov „biotechnológia“ namieste. Skutočne nezávislé vedecké výskumy ohľadom pôsobenia produktov genetickej manipulácie na ľudské zdravie sa v zásade nerobia a ak náhodou boli nejaké začaté, ich výsledky sú znepokojujúce. Veľavravné sú závery vedeckých štúdií vykonaných napr. Manuelou Malatesta z univerzity v Urbine (Taliansko) alebo dr. Arpádom Pusztaiom z Rowett Research Institute v škótskom Aberdeene a informácie uvedené v Memorande Divízie FDA⁷ pre chémiu a potravinársku technológiu z roku 1991⁸. Zistené skutočnosti nabádajú k maximálnej opatrnosti. Okrem toho, z genetickej manipuláciou súvisela epidémia spôsobená aminokyselinou L-tryptophanom, ktorá podľa neskorších odhadov zabila okolo stovky pacientov, pričom ochrnutých alebo trvalo postihnutých bolo 5 až 10 tisíc osôb⁹.

⁶ Vid' napr. Arnaud Apoteker „Du poisson dans les fraises“ alebo A. Apoteker a Jacques Testart „De l'utopie scientifique au péril sanitaire“

⁷ Food and Drug Administration

⁸ Podrobnosti ohľadom uvedených informácií sú uvedené v knihe Marie-Monique Robin „Le Monde selon Monsanto“ (Manuela Malatesta str. 192-193, Arpad Pusztai str. 194-199, Memorandum FDA str. 169-170)

⁹ Marie-Monique Robin „Le Monde selon Monsanto“, str. 164 - 167

Zatiaľ som sa nestretol s tým, že by protagonisti GMO uvedené vyvracali. Títo sa iba odvolávajú na stanoviská kompetentných orgánov a organizácií typu FDA, EFSA, OECD, WHO alebo FAO, podľa ktorých je konzumácia potravín a krmív vyrobených na báze GMR neškodná. Prečo tomu tak je si povieme nižšie. Ani vo Vedeckom stanovisku českých vedeckých pracovníkov nazvanom „Biela kniha o Geneticky modifikovaných rastlinách“ sa nikde priamo netvrdí, že naše poznatky o fyziológii DNA sú dostatočné alebo, že aktuálne techniky genetickej manipulácie umožňujú dopraviť záujmový gén na presne určené miesto v hostiteľskom DNA. Napriek tomu neváhajú spochybnit’ „princíp opatrnosti“ zavedený Oznámením Komisie z roku 2000¹⁰.

Sociálne súvislosti

S expanziou pestovania GMR sa vo veľkom meradle dosahuje úplne nová „kvalita“ toho, čo sa označuje ako „poľnohospodárstvo priemyselného charakteru“ alebo „poľnohospodárstvo bez poľnohospodára“. Je to dané podstatne vyšším stupňom mechanizácie, pretože pri pestovaní GMR nie je potrebné oranie a v prvých rokoch ich pestovania sú minimalizované i potreby ošetrovania produkčných plôch pesticídmi. Uvedené síce zdanlivo zabezpečuje vyššiu ekonomickú rentabilitu poľnohospodárstva, čo demagogicky dokola opakujú obhajcovia GMO, ale na druhej strane, táto skutočnosť spochybňuje hlavný argument v prospech pestovania geneticky modifikovaných rastlín a to, že GMR sú údajne cestou záchrany ľudstva od hladu pri očakávanom náraste počtu obyvateľov v chudobných krajinách. Skúsenosti z minulosti a z prítomnosti, tak ako i racionálna prognóza budúcnosti ukazujú, že tento „kľúčový argument“ stojí naozaj na hlinených nohách. Tak ako v nedávnej minulosti, i dnes je množstvo obyvateľov najmä chudobných krajín obeťou hladu a pritom sa nedá povedať, že by sa na svete nevyrobilo dost’ potravín. Problém nie je v ich nedostatočnej výrobe, ale v ich distribúcii a dostupnosti. Obete hladu si ich jednoducho nemajú za čo kúpiť, ak by v príslušných krajinách existovali zdroje na ich nákup, distribučné kanály by sa ľahko vytvorili. Na druhej strane možno polemizovať o tom, či je pestovanie GMO naozaj ekonomicky výhodnejšie a či môže zabezpečiť výrobu výrazne väčšieho množstva potravín ako klasickým spôsobom (viď. ďalej). Isté je ale to, že používanie produktov biotechnológií výrazne znižuje potrebu pracovnej sily a prevažná väčšina obyvateľov chudobných krajín sa živí práve poľnohospodárstvom. Poučná je v tomto ohľade skúsenosť z niektorých juhoamerických krajín, kde expanzia pestovania geneticky modifikovaných rastlín má za následok vznik mohutných latifundií. Z dôvodu nevykonania pozemkových reforiem a prebujnejšej korupcii sa latifundistom (často cudzincom) darí vyháňať drobných roľníkov z ich domovov, kde sa ako tak vládali užiť a títo nemajú inú možnosť ako sa usadiť v slumoch (plechových barakových kolóniách) na predmestiach bez vody, kanalizácie, elektriny, plynu a stáleho príjmu. Čaká ich tu iba nezamestnanosť a extrémna bieda. Expanzia pestovania GMO teda v žiadnom prípade nezvyšuje zdroje hladujúcich na nákup potravín (skôr naopak), pričom ani potraviny GMO im nikto nebude dávať zdarma.

Environmentálne otázky

Podľa biotechnologických spoločností je pestovanie geneticky modifikovaných rastlín priaznivé z pohľadu ochrany a tvorby životného prostredia a nepredstavuje ohrozenie biodiverzity. Zdôrazňovanie a obhajovanie uvedeného je pri presadzovaní pestovania GMR veľmi dôležité, pretože environmentalistické organizácie typu Greenpeace alebo Priatelia zeme patria medzi najzarytejších odporcov GMO. Poukazuje sa najmä na skutočnosť, že sa výrazne znižuje používanie pesticídov a, že zvýšená intezifikácia pestovania robí zbytočným rozširovanie poľnohospodárskych plôch a s tým spojené odlesňovanie. Prax ale ukazuje, že ani toto tvrdenie nie celkom zodpovedá skutočnosti a, že v mnohých prípadoch sú skúsenosti negatívne. O nižšej

¹⁰ COM (2000 1), 2 február 2000.

spotrebe herbicídov sa dá hovoriť iba v priebehu prvých troch rokov od začatia pestovania plodín, ktoré boli manipulované tak, aby boli na ne odolné. Potom, z dôvodu nadobudnutia rezistencie burín na najpoužívanejší herbicíd „Roundup“, je potrebné dávky zvyšovať. Katastrofálne ekologické dôsledky intenzívneho pestovania monokultúry GMO sóje sú známe z krajín Južnej Ameriky. Neustále rozširovanie týchto plôch sa deje za cenu masívneho odlesňovania, straty biodiverzity a únavy pôdy, ktorá si vyžaduje zvýšené používanie hnojív. Boom pestovania sóje v Južnej Amerike je pritom priamo spojený s dopytom z Európy, ktorá sa za veľmi zvláštnych okolností stala v priebehu posledných 15 rokov deficitná v pestovaní krmív, hoci sa celý agropotravinársky sektor starého kontinentu dlhodobo borí s prebytkami... V Mexiku, v kolíske kukurice, sú plochy vysadené jej autochtónnymi odrodami kontaminované GMO kukuricou, hoci sa GMO sadivá nedovážajú. Z dôvodu dohody o voľnom obchode podpísanej s USA a Kanadou sa ale dováža veľké množstvo silno subvencovanej konzumnej a krmivovej kukurice. Došlo dokonca i ku kríženiu GMO kukurice s autochtónnou tak, že konvenčná kukurica prevzala záujmový gén. Takúto možnosť biotechnologické spoločnosti vždy doteraz popierali.

Za zmienku určite stojí vedecká debata ohľadom dopadu genetickej manipulácie spočívajúcej vo vsunutí záujmového génu Bt do DNA príjemcu¹¹. Zámerom je zabezpečenie odolnosti proti škodlivému hmyzu. Pretože výsledky viacerých vedeckých štúdií nasvedčovali, že tento typ manipulácie má za následok ničenie i užitočného hmyzu (konkrétne išlo o motýľa „Monarch“, ktorý je jedným zo symbolov Ameriky), biotechnologické spoločnosti potrebovali dokázať, že tomu tak nie je a zabezpečili vyfabulovanie príslušných „vedeckých štúdií“ z ktorých mnohé boli prezentované na Sympóziu o motýľovi Monarch, ktoré sa konalo v novembri 1999 v Chicagu. Je pozoruhodné, že na toto sympóziu, ktorého sa zúčastnili i nezávislí vedci, sa ako na nespochybniteľnú referenciu odvoláva i už citovaná Biela kniha českých vedeckých pracovníkov¹². Carol Yoon, novinárka z New York Times prítomná na sympóziu, opisuje svoje dojmy nasledovne: „V čase, keď vedecké debaty iba začínali, som bola informovaná, že do sídla mojich novín dorazilo ešte v to ráno tlačové komuniké pôvodom od Organizácie Biotechnologického Priemyslu, ktorého nadpis bol jednoznačný: „Vedecké sympóziu dospelo k záveru, že motýľovi Monarch nehrozí žiadne nebezpečenstvo“. Bola som pobúrená a požiadala som účastníkov podujatia aby sa vyjadrili, či vedia o tomto komuniké. Jednohlasne odpovedali, že nie. New York Times to uviedlo ako anekdotu, ale ostatné médiá slepo uverejnili tendenčné a nepravdivé komuniké“. Ako vidno, i takýmto spôsobom sa rodia „vedecké“ stanoviská.¹³

Ekonomické otázky

Pestovanie GMO je v každom prípade mimoriadne ekonomicky výhodné pre poľnohospodárov. Toto tvrdenie je základným a najdôležitejším argumentom v prospech ekonomického pestovania geneticky modifikovaných rastlín. Je to údajne preukázané najmä neustále sa rozširujúcimi plochami GMO. Prax ukázala, že i toto tvrdenie je nanajvýš diskutabilné. Predovšetkým môže byť ekonomicky zaujímavé najmä pre obrovské poľnohospodárske podniky, z dôvodu už uvedenej nepotrebnosti orania a zo začiatku i ušetrenia na pesticídoch. Na druhej strane vstupuje

¹¹ GMO „Bt“, ktorých najvýznamnejším výrobcom je Monsanto, odvodili svoje meno od baktérie *Bacillus thuringiensis*, ktorá sa prirodzene nachádza v zemi a, ktorá pôsobí ako insekticíd. Je používaná farmármi zameranými na biologické poľnohospodárstvo pretože sa rýchlo rozkladá na slnku, čo umožňuje presné bodové ošetrovanie bez dopadov na životné prostredie a na iný ako cieľný hmyz. Biotechnológia ale uvedené úplne menia. Vstrelenie génu, ktorý kóduje toxín spôsobuje, že tento neustále pôsobí v celej rastline, pričom môže vplývať na všetky populácie hmyzu a to škodlivé ako i užitočné.

¹² WHITE BOOK genetically modified crops, str. 19

¹³ Marie-Monique Robin „Le Monde selon Monsanto“, str. 249

do hry stále vyššie používanie hnojív (v dôsledku postupnej vyčerpanosti pôdy), postupne i pesticídov (nadobúdanie rezistentnosti burín na herbicíd Roundup) a v závislosti na podnebí i častejšie využívanie zavlažovacích systémov prípadne vysušovania. Ďalšie účtovné „mínusy“ súvisiace s pestovaním GMO plodín sú ale iného charakteru. V prvom rade je to výrazne vyššia cena GMO sadív¹⁴. Ďalej je to zmluvný zákaz starej agronomickej praxe používať časť výnosov z úrody na založenie budúcoročnej. Všetko sadivo potrebné na nasledujúcu sezónu si teda farmár musí kúpiť. A k tomu sa pridáva patentovanie GMO sadív a s tým spojené platenie autorských poplatkov. Prax nepotvrdila ani deklarované vyššie úrody GM plodín. Podľa štúdie vykonávanej odborníkmi z univerzity v Nebraske, ktorá trvala dva roky a na štyroch rôznych miestach (teda v rôznych štátoch USA) mala GM sója nižšiu úrodnosť ako jej konvenčné odrody. Toto zníženie úrodnosti je minimálne o 5%. Vedecké výskumy ďalej ukázali, že GMO kultúry RR¹⁵ sú náchylnejšie na niektoré choroby, osobitne vtedy, ak majú čeliť stresu akým je napríklad nezvyčajná zima, útok hmyzu alebo minerálna, alebo mikróbová nerovnováha v pôde. Ekonomická výhodnosť GMO bola predmetom ďalšieho výskumu, ktorý realizoval Michael Duffy, ekonóm z Univerzity v Iowe v spolupráci s Úradom pre federálne poľnohospodárske štatistiky patriaci pod USDA (Ministerstvo poľnohospodárstva). Prelúskal položku po položke účtovníctvo poľnohospodárov štátu Iowa, pričom porovnával výrobné náklady a príslušné tržby kultúr sóje RR (108 polí) a konvenčnej sóje (64 polí) v súvislosti s úrodou v roku 2000. Výsledok bol jednoznačný: ak sa zohľadnili všetky výrobné faktory (cena sadiva, spotreba herbicídov, výnosy, výdavky na pohonné hmoty, na hnojivo atď.) bol hospodársky výsledok omnoho priaznivejší pre výrobcov konvenčnej sóje. Podobne to bolo i v prípade porovnania ekonomického výsledku pestovania kukurice Bt a konvenčnej kukurice.

Jednoznačný ekonomický neúspech zaznamenalo i pestovanie GM bavlny bt v Indii. S jej trhovým pestovaním sa tu začalo v roku 2005 po intenzívnej „delostreleckej príprave“ firmy Monsanto, ktorá bola už tradičnou zmesou zavádzajúcej reklamy, lobingu, klientelizmu a pravdepodobne i korupcie. Neúspech sa v Indii prejavil tým najdramatickejším spôsobom: mimoriadnym zvýšením počtu samovrážd beznádejne zadlžených roľníkov. Ukázalo sa totiž, že predávané sadivo bavlny bt nie je prispôbené miestnym pôdnoklimatickým podmienkam, pričom na jeho nákup (je neporovnateľne drahšie ako konvenčné sadivo) sa farmári museli zadlžiť za úžernický úrok. Vo väčšine prípadov boli veriteľmi samotní predajcovia sadív...

Vo svetle týchto, ale i iných negatívnych ekonomických skúseností, sa nastoľuje oprávnená otázka: ako je možné, že poľnohospodári v dotknutých oblastiach nielen že pokračujú v pestovaní GMO plodín, ale predmetné plochy sa ešte rozširujú? Väčšina zainteresovaných hovorí jednoznačne: „ak by sme mohli vrátiť sa ku konvenčným plodinám, radi by sme to urobili. Na trhu už ale nenájdeme konvenčné sadivo, pretože Monsanto a iné nadnárodné spoločnosti majú v celých oblastiach sveta obchod so sadivom plne pod kontrolou a pre ich biznis je rozmach GMO jednoznačne výhodnejší¹⁶“.

Politické a administratívne aspekty týkajúce sa planetárnej expanzie ekonomického pestovania GMR

Politické aspekty

¹⁴ Vreca GMO sóje RR o hmotnosti 50 libier stálo 24,50 dolárov v porovnaní so 7,5 \$ za také isté vreca konvenčnej sóje. Vid'. Marie-Monique Robin „Le Monde selon Monsanto“, str. 227.

¹⁵ Roundup Ready. Označenie geneticky modifikovaných plodín (napr. kukurice), ktoré boli manipulované so zámerom dosiahnutia tolerancie plodiny na herbicíd Roundup.

¹⁶ Všetky uvedené argumenty spochybňujúce ekonomickú výhodnosť ekonomického pestovania GMR sú čerpané z knihy Marie-Monique Robin „Le Monde selon Monsanto“.

„Analýza rizík zameraná na ľudské zdravie a životné prostredie je základným prvkom, ktorý nutne predchádza každému povoleniu uvedeniu na trh nového GMO. Je založená na adekvátnych a multidisciplinárnych vedeckých informáciách a vykonávajú ju tímy nezávislých expertov“. Ak by bol tento text, ktorý je uverejnený na francúzskej medzirezortnej internetovej stránke, podrobený testu na detektore lži, pripojené počítače by opakovane pípali¹⁷. Uvedené asi najlepšie vystihuje skutočnosť, že expanzia GMO sa teší plnej politickej podpore, ktorá vyplýva z permanentného lobistického tlaku nadnárodných biotechnologických spoločností. Tvrdenie ohľadom politickej podpory ale kontrastuje so sťažnosťami obhajcov GMO na adresu platných európskych predpisov, ktoré, na rozdiel od predpisov iných krajín, predsa len kladú expanzii ekonomického pestovania GMR určité medze. Ostáva ale skutočnosťou, že oficiálne informácie o GMO sú i v Európe tendenčné a vytvárajú jednostranný a neobjektívny obraz o tejto problematike¹⁸. Zámerom je „spracovať“ európskych občanov, ktorých postoj voči GMO je z veľkej väčšiny negatívny alebo aspoň opatrný, i napriek tomu, že znepokojujúce fakty uvedené v prvej časti tohto príspevku spotrebiteľia nepoznajú. Našťastie, aká taká demokracia predsa len v EÚ ešte existuje a tak nie je možné rýchlo a radikálne meniť platné predpisy proti vôli občanov.

Politická podpora expanzii GMR má svoje najhlbšie korene v doktríne extrémneho ekonomického liberalizmu, ktorý je jednou z podstatných vlastností prebiehajúceho procesu globalizácie, ktorá preto úplne opodstatnene nesie označenie „neoliberálna“. Alebo inak povedané, jednou z hlavných poslání globalizácie je presadenie ekonomického liberalizmu na planetárnej úrovni, napriek tomu, že v žiadnom referende nebol nikde schválený ako určujúca politicko-ekonomická doktrína. Už z tohto pohľadu možno povedať, že globalizácia nijakým spôsobom neprehľbuje demokraciu, skôr naopak. V praxi ekonomický liberalizmus znamená dereguláciu bez ktorej by expanzia ekonomického pestovania GMR nebola mysliteľná.

Z tohto pohľadu bola procedúra uvádzania GMR na trh načasovaná vynikajúco, pretože v čase, keď sa „lámal chlieb“, t.j. v osemdesiatych a začiatkom deväťdesiatych rokov minulého storočia, bol v prezidentskom úrade USA Ronald Reagan a po ňom Georges Bush starší. Ako je známe, bolo to obdobie začiatku uplatňovania neoliberálnych princípov vo veľkom, pričom hlavným sloganom bola práve deregulácia. V zmysle tohto ducha, 26. júna 1986 podpísal prezident Reagan tzv. Koordinačný rámec regulácie politiky biotechnológií, ktorý otvoril cestu k expanzii GMO zavedením princípu „látkovej ekvivalencie“: transgénne produkty sú ekvivalentné s tradičnými na báze ich zloženia (prítomné nutričné látky, toxické substancie alebo alergény) a preto sa na nich nebudú vzťahovať žiadne osobitné predpisy. Americké orgány sa teda rozhodli ignorovať metódy produkcie GMO a ich eventuálne dopady na životné prostredie a potraviny.¹⁹ Treba povedať, že vykonanie uvedeného politického rozhodnutia nebolo oprávnené žiadnymi výsledkami vedeckých štúdií. Neskôr išlo uplatňovanie princípu deregulácie v prípade GMO ešte ďalej, a produktom genetickej manipulácie bol priznaný štatút GRAS²⁰, ktorý im zabezpečoval, že sa vyhnú i normálnym rutinným toxikologickým testom, ktoré sú vyžadované pre všetky nové potravinárske produkty. Tak ako v prípade látkovej ekvivalencie bolo i priznanie GRAS pre GMO výlučne politickým rozhodnutím²¹. Ešte pred tým, „expertná“ skupina OECD, na základe návrhu Spojených štátov, vypracovala Modrú knihu, ktorá bola publikovaná v roku 1983 a bola nazvaná *Bezpečnostné úvahy týkajúce sa kombinovanej DNA*. Jej obsah sa dá zhrnúť do jednej vety, ktorá je uvedená v záveroch: „*Neexistuje žiaden vedecký*

¹⁷ Aurélien Bernier, „La poudre aux yeux de l'évaluation des OGM“, Le Monde Diplomatique, november 2006

¹⁸ Okrem citovanej francúzskej medzirezortnej internetovej stránky treba spomenúť českú publikáciu WHITE BOOK genetically modified crops a slovenskú publikáciu „Národný referenčný rámec používania geneticky modifikovaných organizmov a výrobkov z nich na Slovensku“

¹⁹ Aurélien Bernier, „La poudre aux yeux de l'évaluation des OGM“, Le Monde Diplomatique, november 2006

²⁰ Generally Recognised as Safe. Látky všeobecne uznané ako bezpečné. Ide napríklad o bežné enzýmy používané v potravinárskej výrobe alebo soľ, korenie a ocot

²¹ Marie-Monique Robin „Le Monde selon Monsanto“, str. 161 - 164

dôvod, ktorý by oprávňoval prijatie špeciálnej legislatívy pre organizmy pochádzajúce z kombinovanej DNA“.²² Asi k najmarkantnejšiemu politickému zásahu do výsostne vedeckých záležitostí týkajúcich sa GMO došlo v roku 1998 v prípade významného britského vedca maďarského pôvodu Arpáda Pusztai, ktorý na základe výsledkov vykonaných vedeckých štúdií si s plným požehnaním svojich nadriadených dovolil povedať pre médiá nasledujúcu vetu: „Ako vedec, ktorý aktívne pracuje v tejto oblasti, sa domnievam, že nie je správne, aby britskí občania hrali úlohu pokusných zvierat“. Na druhý deň sa všetci najbližší od neho dištancovali, stratil zamestnanie a v nasledujúcich mesiacoch sa stal predmetom diskreditačnej a očierňovacej kampane. Ako sa neskôr ukázalo, k uvedenému došlo na základe tlaku z najvyšších politických miest (Bill Clinton a Tony Blair)²³.

Administratívne aspekty

Naplnenie politickej podpory ekonomickému pestovaniu GMR je zabezpečené prostredníctvom „flexibility“ národných i nadnárodných dozorných orgánov kompetentných pre tento sektor. Blahosklonnosť týchto inštitúcií vyplýva najmä z personálneho zloženia predmetných odborných komisií, kde na rozhodujúcich postoch sú osoby, ktoré sa v žiadnom prípade nedajú považovať za nezaujaté, pretože sú rôznym spôsobom prepojené na biotechnologické spoločnosti²⁴. I z hľadiska administratívnej procedúry je ale situácia v EÚ priaznivejšia ako inde, ale ako ukážeme nižšie, má svoje nemalé medzery.

Smernice 90/219 a 90/220, potom smernica, ktorá ich nahradila 2001-2018, neprevzala princíp látkovej ekvivalencie, ale dávali prednosť postupu „hodnotenia prípad od prípadu“. Tlak verejnej mienky viedol zároveň v roku 2003 k prijatiu nariadenia, ktoré zavádza označovanie produktov, ktoré obsahujú viac ako 0,9% GMO.

Pri bližšom skúmaní je spoľahlivosť európskeho systému predsa len viac ako pochybná ... Isteže, EFSA na európskej úrovni a napríklad vo Francúzsku inštitúcie ako CGB (Komisia pre biotechnológie) a AFSA (Francúzska agentúra pre potravinovú bezpečnosť) sú poverené skúmaním dokumentácií priložených k žiadostiam na povolenie. Ale úplne všetky dáta, na ktorých spočívajú, sú poskytnuté žiadateľmi, to znamená nadnárodnými spoločnosťami, ktoré hodlajú predávať svoje výrobky! Nezávislá kontra-expertíza nebola nikdy požadovaná. Ak sú nevyhnutné doplňujúce informácie, dozorné orgány ich i v tomto prípade žiadajú od Monsanto, Pioneer alebo Biogemma.

Za vrchol bezočivosti sa dá považovať skutočnosť, že v roku 2003, keď bola EÚ predvolaná USA, Kanadou a Argentínou pred Orgán riešenia sporov WTO z titulu legislatívy týkajúcej sa GMO považovanej sťažovateľmi za veľmi obmedzujúcu, Európska únia neváhala poukázať vo svojej obhajobe na významné medzery svojho systému hodnotenia neškodnosti produktov GMO a vo fungovaní EFSA!²⁵

Záver

Jedným z charakteristických znakov neoliberalnej globalizácie je nadradzovanie obchodno-ekonomických záujmov ekonomicky najsilnejších aktérov nad všetko ostatné. Liberalizácia svetového obchodu takto prebieha omnoho rýchlejšie ako harmonizácia noriem týkajúcich sa kvality a bezpečnosti potravín a prísnejšie zákony v niektorých regiónoch

²² Aurélien Bernier, „La poudre aux yeux de l'évaluation des OGM“, Le Monde Diplomatique, november 2006

²³ Marie-Monique Robin „Le Monde selon Monsanto“, str. 194 - 203

²⁴ Marie-Monique Robin v knihe „Le Monde selon Monsanto“, uvádza na str. 177 – 179 konkrétne a menovité prípady stretu záujmov na FDA a na str. 343 mená členov Výboru GMO pri EFSA, ktoré sú tak isto v strete záujmov. Podobní „nezávislí“ odborníci sú veľmi často členmi komisií GMO i národných kompetentných orgánov.

²⁵ Aurélien Bernier, „La poudre aux yeux de l'évaluation des OGM“, Le Monde Diplomatique, november 2006

a krajinách nemôžu byť prekážkou medzinárodných obchodných výmen. Zároveň, v prípade niektorých závažných a nie úplne jasných otázok, medzi ktoré patrí i ekonomické pestovanie geneticky modifikovaných rastlín, príslušné záujmové skupiny dokázali a dokazujú prostredníctvom systematických dlhodobých aktivít zabezpečiť potrebné politické a administratívne zázemie potrebné na realizáciu svojich plánov.

V príspevku som sa pokúsil zhrnúť niektoré závažné problémy a otázky spojené so súčasnou expanziou ekonomického pestovania GMR. Všetko nasvedčuje tomu, že jedinými beneficentmi sú naozaj výlučne biotechnologické spoločnosti, ktoré to samozrejme vehementne popierajú²⁶. Toľko chválená ekonomická výhodnosť pestovania GMR je v lepšom prípade iba krátkodobá, ale benefity výrobcov sadív GMR sú rôznorodé a veľmi zaujímavé.

Predmetom kritiky je ale výlučne ekonomické pestovanie geneticky modifikovaných rastlín. Iné je to v prípade jednobunkových GMO, z ktorých väčšina produkuje látky určené na lekárske použitie (očkovacie látky, hormóny atď.). Nikto ich nespochybňuje, pretože systém funguje (preukázaná užitočnosť) a je zvládnutý (tolerovateľné riziko). Spomedzi komercializovaných GMO sú tieto „najprezentovateľnejšie“. Preto sa na ne poukazuje pri propagovaní geneticky modifikovaných rastlín, čím sú spotrebiteľia zámerne zavádzaní²⁷. Podobne je to v prípade geneticky modifikovaných enzýmov a kvasiniek, ktoré sa používajú vo vinárstve²⁸.

Tak isto sa nespochybňuje potreba vedeckého výskumu v tejto oblasti. Ekonomické pestovanie GMR je vzhľadom na mnohé vážne riziká síce určite predčasné, ale pokračovanie vo vykonávaní vedeckých štúdií je nepochybne potrebné aj keď medzi perspektívne benefity asi nepatrí „záchrana ľudstva od hladu“. Existuje ale oprávnené podozrenie, že biotechnologické spoločnosti zneužívajú dopyt po výskume v tejto oblasti vo svoj prospech, pretože samé financujú jeho rozhodujúcu časť. Verejné zdroje (i v EÚ) sú veľmi ťažko dostupné pod zámienkou, že príslušné vedecké štúdie už vykonali biotechnologické spoločnosti²⁹. Je to začarovaný kruh a nezávislý výskum pokrívá. V citovanej „Bielej knihe“ českých vedeckých pracovníkov, kde je ekonomické pestovanie GMR jednostranne propagované, nie je síce ani zmienka o nadnárodných biotechnologických spoločnostiach, ale neuvádza sa ani zdroj financovania prezentovaných výskumných prác. Samozrejme, nie sú žiadne dôkazy o ich financovaní zo strany biotechnologických spoločností, ale je podozrivé, že materiál bol distribuovaný na seminári, ktorý organizovalo Monsanto.

²⁶ vid' napr. Susan George, „Personne ne veut des OGM, sauf les industriels“, Le Monde Diplomatique, apríl 2003

²⁷ Apoteker Arnaud, Testart Jacques, „De l'utopie scientifique au péril sanitaire“, Le Monde Diplomatique, november 2006

²⁸ OIV, le 16 septembre 2008, Note d'orientation sur les OGM en vitiviniculture, Projet pour le CST e le COMEX

²⁹ Marie-Monique Robin, „Le Monde selon Monsanto“, str. 191

Zoznam použitej literatúry

Apoteker Arnaud, Testart Jacques, „De l'utopie scientifique au péril sanitaire“ (Od vedeckej utópie k sanitárnemu ohrozeniu), Le Monde Diplomatique, november 2006

Bernier Aurélien, „La poudre aux yeux de l'évaluation des OGM“ (Privreté oči systému hodnotenia GMO), Le Monde Diplomatique, november 2006

Ferenčík Igor a kolektív, „Národný referenčný rámec používania geneticky modifikovaných organizmov a výrobkov z nich na Slovensku“, Veda, vydavateľstvo SAV, Bratislava 2009,

George Susan, „Personne ne veut les OGM, sauf les industriels“ (Okrem priemyselníkov nikto nechce GMO), Le Monde Diplomatique, apríl 2003

kolektív autorov, „WHITE BOOK genetically modified crops, Scientific opinion of Czech researchers working with GMO, (BIELA KNIHA geneticky modifikované rastliny, Vedecké stanovisko českých vedeckých pracovníkov zaoberajúcich sa GMO), Biologie Centre of the Academy of Science of the Czech Republic, v.v.i. 2009

OIV, le 16 septembre 2008, Note d'orientation sur les OGM en vitiviniculture (Orientačný dokument o využití GMO vo vinohradníctve a vinárstve), Projet pour le CST e le COMEX

Robin Marie-Monique, „Le Monde selon Monsanto“ (Svet podľa spoločnosti Monsanto), Editions La Découverte, Paris 2008 a 2009

Šarmír Igor, „Veľkodistribúcia potravín v kontexte globalizácie“ (vystúpenie na VII. medzinárodnom kolokviu venovanému téme „Stredná Európa a svet v neustálom pohybe“, Nitra 24. – 26. 11.2008)

Šarmír Igor, „Kvalita a bezpečnosť potravín v kontexte globalizácie“ (vystúpenie na „4. Európskom seminári“, Tatranská Lomnica, 25. – 26. marec 2009)